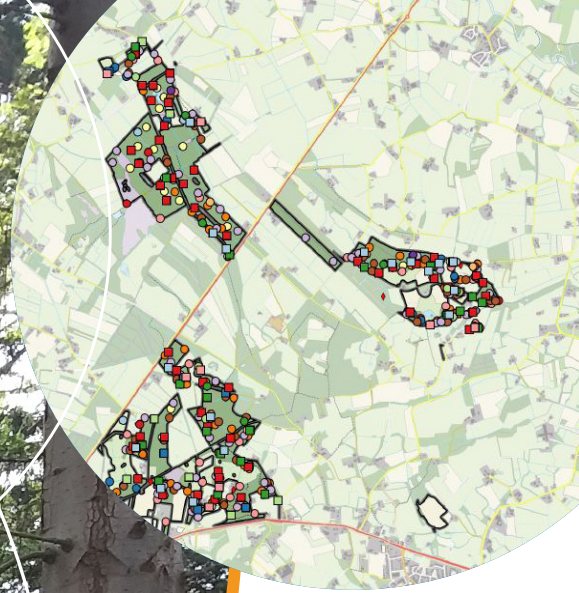

Broedvogels van de Oldenzaalse Stuwwal in 2018

Rob Vogel

Sovon-rapport 2018/80

Broedvogels van de Oldenzaalse Stuwwal in 2018

Rob Vogel

Dit rapport is samengesteld in opdracht van
Vereniging Natuurmonumenten

Natuurmonumenten

Colofon

© Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018

Dit rapport is samengesteld in opdracht van Vereniging Natuurmonumenten

Wijze van citeren: Vogel R. 2018. Broedvogels van de Oldenzaalse Stuwwal in 2018. Sovon-rapport 2018/80. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Foto's: van de auteur tenzij anders vermeld

Opmaak: John van Betteray, Sovon Vogelonderzoek Nederland

ISSN-nummer: 2212 5027

Sovon Vogelonderzoek Nederland

Toernooiveld 1

6525 ED Nijmegen

e-mail: info@sovon.nl

website: www.sovon.nl

Niets uit dit rapport mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt d.m.v. druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Sovon en/of opdrachtgever.

Inhoud

1. Inleiding	2
2. Gebied	3
2.1. Ligging en karakteristiek	3
2.2. Terreinkenmerken	4
2.3. Beschrijving per gebied	4
3. Werkwijze en omstandigheden in 2018	6
3.1. Weersomstandigheden en overige omstandigheden	6
3.2. Beoordeling (weers)omstandigheden	6
3.3. Soorteselectie	6
3.4. Aanpak en uitvoering veldwerk	7
4. Resultaten	8
4.1. Soorten en aantallen in 2018	8
4.2. Veranderingen in de broedvogelstand	10
4.3. Toelichting bij enkele relevante soorten	10
5. Synthese en aandachtspunten	13
5.1. Betekenis Oldenzaalse Stuwwal voor broedvogels	13
5.2. Indicatie voor natuurkwaliteit	15
5.3. Knelpunten	16
Literatuur	17
Bijlage. Verspreidingskaarten per soort	18

1. Inleiding

In 2018 zijn de bezittingen van Natuurmonumenten op de Oldenzaalse Stuwwal (totaal 275,4 ha) op broedvogels geïnventariseerd. De inventarisatie werd uitgevoerd door Sovon Vogelonderzoek Nederland in opdracht van Vereniging Natuurmonumenten. Het doel van de inventarisatie is tweeledig; 1) verantwoording in het kader van de Subsidieregeling Natuur en Landschap (SNL) en 2) ten behoeve van de interne kwaliteitsbeoordelingen en beheerevaluaties van Natuurmonumenten. In dit rapport worden de resultaten van de broedvogelinventarisatie beschreven.

In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op de terreintypen in het studiegebied. Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 de gevolgde inventarisatiemethode beschreven, waarbij ook wordt ingegaan op de specifieke omstandigheden die de inventarisatieresultaten in 2018

beïnvloed (kunnen) hebben. In hoofdstuk 4 worden de resultaten beschreven en nader toegelicht. Dit gebeurt mede aan de hand van een vergelijking met de eerder uitgevoerde inventarisaties. In hoofdstuk 5 worden de resultaten in samenhang beschouwd en beknopt bediscussieerd.

De verspreidingskaarten ('stippenkaarten') per soort zijn raadpleegbaar in bijlage 1.

Leden van de Vogelwerkgroep Losser (Ben Hulsebos, Rudi Lanjouw, Niels leerling) brachten in februari/maart de verspreiding van de Middelste Bonte Specht in kaart en stelden die resultaten beschikbaar voor de voorliggende rapportage. Daarnaast leverden zij nuttige aanvullende informatie aan over territoria van de Zwarte Specht, Roodborsttapuit en Kortsnavelboomkruiper.

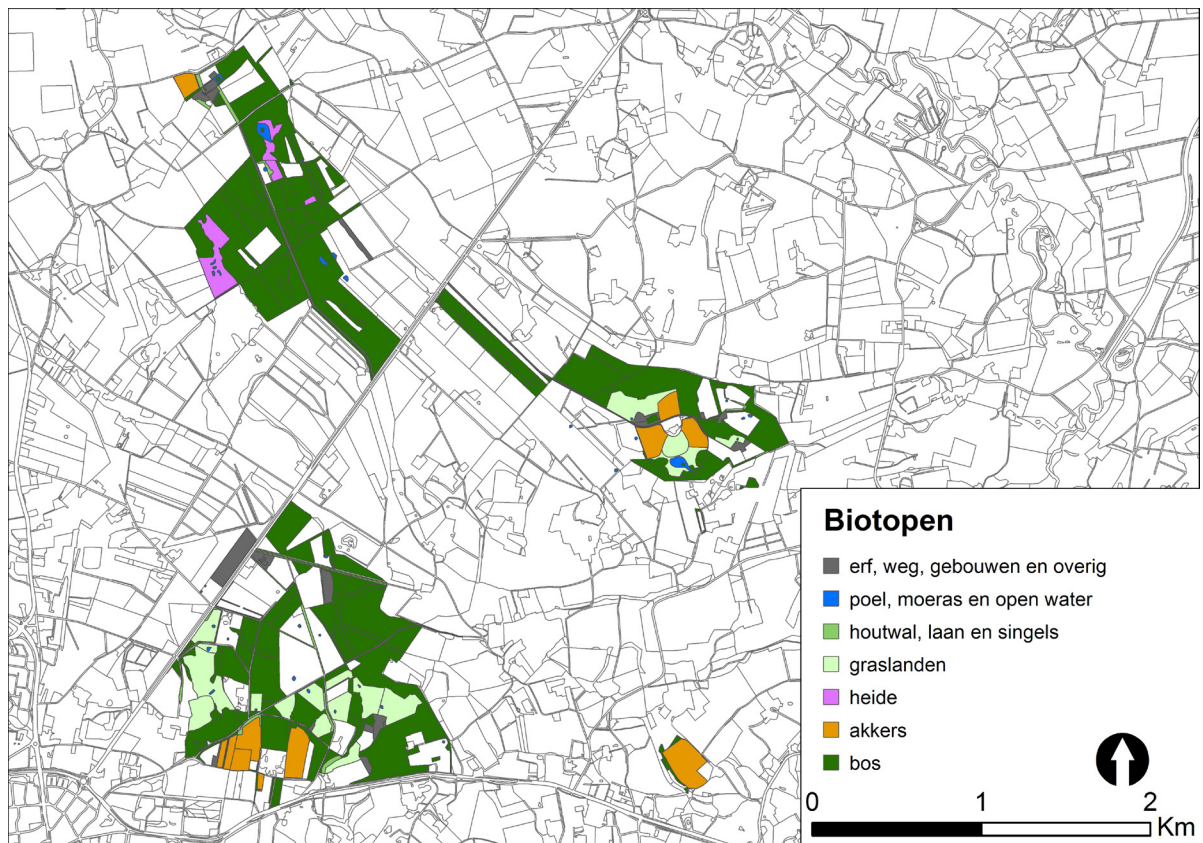
2. Gebied

2.1. Ligging en karakteristiek

De bezittingen van Natuurmonumenten op de Oldenzaalse Stuwwal, hierna Oldenzaalse Stuwwal, beslaan een oppervlakte van 275,4 ha. Het studiegebied bevindt zich in Oost-Twente, op 2-5 kilometer ten noordoosten van Oldenzaal. Het grootste deel van het inventarisatiegebied ligt in de gemeente Losser. Als geheel kan het gebied het best getypeerd worden als bosrijk stuwvallandschap, dat min of meer uiteen valt in twee delen: bebost oude hoevenlandschap (Egheria, Hakenberg) en bebost heide-

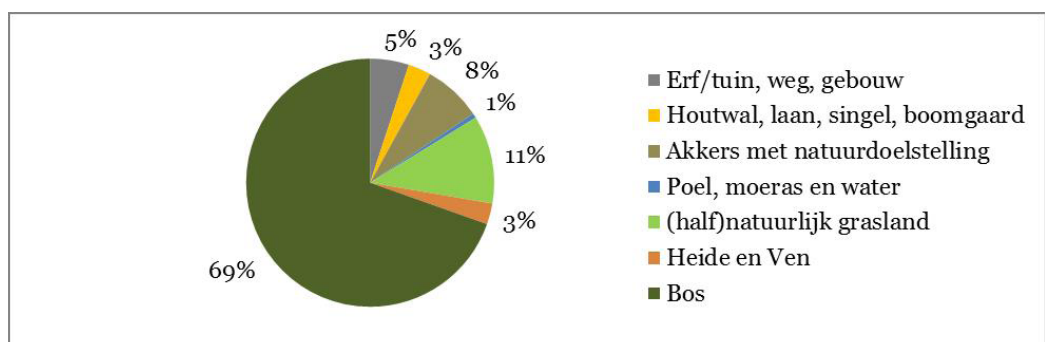
ontginningslandschap (Roderveld). De bovenste bodemlaag bestaat hoofdzakelijk uit een dikke laag keileem die nauwelijks bedekt is met recentere zandige afzettingen. Vanwege de moeilijk doordringbare keileemlaag en het sterke reliëf geschiedt de afvoer van regenwater veelal via een stelsel van natuurlijke beeklopen.

Het inventarisatiegebied valt uiteen in drie min of meer aaneengesloten eenheden: het Roderveld (noordwest), Hakenberg (noordoost) en Egheria (zuid), zie hiervoor ook figuur 1.

Figuur 1. De ligging van het studiegebied en de biotooptypen. In het noordwesten bevindt zich het Roderveld, de Hakenberg in het Noordoosten en Landgoed Egheria in het zuiden.

Figuur 2. Aandeel van de verschillende terreintypen in het studiegebied (275,4 ha).

Tabel 1. Oppervlakte per beheertype in het studiegebied

Natuurbeheertype	Opp. (ha)	categorie
E01.01 Overig gebouw en erf	1,35	erf, weg, gebouwen en overig
E01.03 Weg en parkeerterrein	4,32	erf, weg, gebouwen en overig
E01.06 Overige cultuurgrond	5,52	erf, weg, gebouwen en overig
L01.01 Poel en klein historisch water	0,96	poel, moeras en open water
L01.02 Houtwal en houtsingel	3,98	houtwal, laan en singels
L01.06 Struweelhaag	0,29	houtwal, laan en singels
L01.07 Laan	3,03	houtwal, laan en singels
L01.08 Knotboom	0,01	houtwal, laan en singels
L01.09 Hoogstamboomgaard	0,87	bos
L02.02 Historisch bouwwerk en erf	2,70	erf, weg, gebouwen en overig
N04.02 Zoete plas	0,70	poel, moeras en open water
N06.04 Vochtige heide	6,96	heide
N06.06 Zuur ven of hoogveenven	0,56	poel, moeras en open water
N10.02 Vochtig hooiland	30,50	graslanden
N11.01 Droog schraalland	1,11	graslanden
N12.05 Kruiden- en faunarijke akker	20,90	akkers
N14.01 Rivier- en beekbegeleidend bos	18,93	bos
N15.02 Dennen-, eiken- en beukenbos	167,39	bos
N16.01 Droog bos met productie	3,62	bos
N17.01 Vochtig hakhout en middenbos	0,28	bos
N17.03 Park- en stinzenbos	1,38	bos
Totaal	275,35	

2.2. Terreinkenmerken

Het studiegebied bestaat vooral uit bos. Daarnaast bestaat een aanzienlijk deel uit halfnatuurlijke graslanden, vooral vochtig hooiland en uit kruidenrijke en faunarijke akkers (figuur 1 en 2, tabel 1). In het uiterste noordwesten (Roderveld) bevinden zich een aantal restanten vochtige heide. Met name het oude Hoevenlandschap (ten oosten van de N342 tussen Oldenzaal en Denenkamp) heeft een geaccidenteerd karakter. Het hoogste punt van de stuwwal en van Overijssel (+85 meter NAP) bevindt zich op de Tankenberg, aan de zuidzijde van Eggheria.

2.3. Beschrijving per gebied

Het Roderveld maakt deel uit van bebost stuwwal-landschap op de flank van de stuwwal. Het bos kan worden gekenschetst als middeloud tot oud gemengd bos. Het oudere bos bestaat vooral uit grove den met bijmenging van zomereik en berk, lokaal ook beuk en oude douglas. Plaatselijk zijn vakken Japanse Lariks aanwezig, alsmede middeloud naaldbos met onder andere douglas. De struiklaag is veelal goed ontwikkeld met lijsterbes, berk, vuilboom en Europese en Amerikaanse Vogelkers. Op enkele plekken zijn (van oorsprong) vochtige heidevelden met dopheide en een zuur ven aanwezig. Het gebied

is echter verdroogd.

De Hakenberg omvat een oud gevarieerd landgoedbos. Dit is ontwikkeld in de tweede helft van de 19e eeuw. Het bos kan worden samengevat als oud gemengd bos met grove den, eik en beuk als meest voorkomende boomsoorten in de kroonlaag, met bijmenging van larik, douglas en es. Met name in de bosranden is ook veel zoete kers aanwezig. De ondergroei is goed ontwikkeld, met lokaal rododendron, tsuga en prachtframbozen. In het zuidoosten bevindt zich een vijver aan de bosrand. Hier is ook een oude Moerascypres aanwezig.

Het landgoed Eggheria is zeer gevarieerd. Voordat Natuurmonumenten een deel in beheer nam, werd het gebied vooral gebruikt voor agrarische doeleinden. Nog steeds zijn er akkers te vinden, maar de percelen van Natuurmonumenten bestaan anno 2018 vooral uit kruidenrijk grasland, vochtig hooiland, droog schraalland, struweelhagen, houtwallen en houtsingels, hoogstamboomgaarden en bossen. Het bos kan worden gekarakteriseerd als oud gemengd bos en gemengd loofbos, met grove den, eik en beuk als meest voorkomende boomsoorten. Met name langs de bosranden groeit ook veel zoete kers. Langs stroompjes die op de Tankenberg ontspringen heeft het bos een beekbegeleidend karakter. Het wiselende landschap maakt Eggheria tot een zeer divers gebied.

Bosbeeld Egheria, 22 juli 2018. Op deze locatie broedden o.a. Middelste Bonte Specht, Glanskop, Boomklever en Appelvink.

3. Werkwijze en omstandigheden in 2018

Met name voor een vergelijking met voorgaande inventarisaties is het van belang om de omstandigheden in 2018 te documenteren. Het gaat daarbij om 1) omstandigheden die de volledigheid van de inventarisatie hebben beïnvloed (weersomstandigheden, verschillen in onderzoeksinspanning), 2) omstandigheden die een daadwerkelijk maar tijdelijk effect hebben gehad om de samenstelling van de broedvogelbevolking (bijvoorbeeld het karakter van de voorafgaande winter, neerslagoverschot of -tekort) en 3) omstandigheden die een daadwerkelijk en meer permanent effect hebben op de samenstelling van de broedvogelbevolking (bijvoorbeeld omvorming beheer).

3.1. Weersomstandigheden en overige omstandigheden

De winter voorafgaand aan het broedseizoen was vrij zacht met in De Bilt een gemiddelde temperatuur van 3,7 °C tegen 3,4 °C normaal. Het zachte karakter kwam voor rekening van december (4,9 °C) en januari (5,6 °C). Februari was zonnig en droog, en met een gemiddelde temperatuur van 0,7 °C kouder dan normaal. Het koude winterweer eind februari zorgde in Oost-Nederland voor drie ijsdagen op rij. Sneeuw van betekenis viel in december. Op 10 en 11 december kwam op de Veluwe tijdelijk een sneeuwdek van meer dan 30 cm tot stand. Gemiddeld over het land viel 224 mm neerslag tegen 208 normaal. Van de afzonderlijke maanden waren december en januari nat. Februari was droog. Opvallend was de storm van 18 januari. Ook landinwaarts stond enige tijd een windkracht 8 of 9. Daarbij deden zich windstoten voor van 110 tot ruim 125 km/uur. Windstoten van ruim 120 km/uur diep in het binnenland zijn zeldzaam. In bossen in Oost-Nederland vielen veel bomen om die ten dele tot in het broedseizoen bleven liggen.

Maart was koud met een gemiddelde temperatuur van 4,7°C tegen normaal 6,2 °C. De maand begon met een voortzetting van het koude weer van februari. De temperatuur kwam de eerste dagen niet boven het vriespunt. Op 4 maart trad de dooi in, en van 10 tot en met 12 maart werd zachte lucht aangevoerd. Daarna werd het in een oostelijke stroming wederom koud, met op 17 maart een ijsdag in Oost-Nederland. Vanaf 20 maart klom de temperatuur weer op tot iets onder het langjarig gemiddelde.

April was met een gemiddelde temperatuur van 12,2 °C tegen een langjarig gemiddelde van 9,2 °C

zeer zacht. De maand komt daarmee op een gedeelde derde plaats van warmste aprilmaanden sinds 1901. Met gemiddeld over het land 74 mm neerslag tegen normaal 44 mm was de maand zeer nat. De meeste regen viel echter in het westen en noorden.

Mei was met een gemiddelde temperatuur van 16,4 °C de warmste meimaand in minimaal 300 jaar. In totaal werden in De Bilt 21 warme (≥ 20 °C), 13 zomerse (≥ 25 °C) dagen en één tropische dag gemeten. De maand was droog met landelijk gemiddeld 47 mm regen gevallen; gemiddeld gaat het om 61 mm.

Ook **juni** was met gemiddeld 17,5°C tegen normaal 15,6°C veel warmer dan normaal. De maand eindigt op een zesde plek in de top 10 van warmste juni-maanden. Het record staat op juni 2017 met gemiddeld 18,0°C. Met gemiddeld over het land 29 mm neerslag tegen normaal 68 mm was de maand zeer droog. De maand eindigt daarmee in de top 10 van droogste junimaanden sinds 1906.

In **juli** zette het zomerweer door. Met 20,7°C tegen 17,9°C normaal was het opnieuw zeer warm, goed voor een derde plaats na juli 2006 en juli 1994. Toch waren het vooral de aanhoudende droogte en de buitengewone hoeveelheid zon die de maand uitzonderlijk maakten. Ook de nachten waren uitzonderlijk warm. Uiteindelijk telde de maand juli in De Bilt 31 warme dagen, 21 zomerse dagen en 5 tropische dagen.

3.2. Beoordeling (weers)omstandigheden

Het veldwerk verliep in de regel bij warm en zonnig weer, en daarmee bij gunstige omstandigheden. Tegelijkertijd was de luchtvochtigheid laag; onder dergelijke omstandigheden zingen vogels veelal niet heel lang in de dag door. Vermoedelijk heeft dit de inventarisatie nauwelijks negatief beïnvloed omdat doorgaans vooral in de eerste uren na zonsopgang is geïnventariseerd. Dan wordt sowieso wel redelijk tot goed gezongen.

3.3. Soortselectie

Enkele talrijke broedvogelsoorten werden niet geteld omdat dit veel (noteer)tijd kost. Bovendien gelden deze soorten als generalisten wat wil zeggen dat ze niet duidelijk reageren op ontwikkelingen in het beheer en in de natuurkwaliteit van het gebied. Het gaat om de volgende soorten: Winterkoning,

Tabel 2. Gebrachte bezoeken aan de Oldenzaalse Stuwwal (275,4 ha) in 2018.

bezoeknummer	bezoektype	datum	% geteld	starttijd	eindtijd	Tijd
1	ochtend	27 maart	40%	6:59	10:00	181
1	ochtend	30 maart	60%	7:14	15:11	477
2	ochtend	21 april	60%	6:15	12:45	390
2	ochtend	22 april	40%	6:15	12:10	355
3	ochtend	11 mei	60%	5:24	13:19	475
3	ochtend	12 mei	40%	5:20	12:25	425
avond	avond	18 mei	40%	21:00	23:15	135
4	ochtend	1 juni	60%	4:55	11:34	399
avond	avond	1 juni	50%	22:00	23:10	70
4	ochtend	4 juni	40%	4:55	11:15	380
5	ochtend	20 juni	100%	4:32	10:06	334
extra	dag	28 juli	20%	10:41	12:59	138
Totaal						3.759

Roodborst, Merel, Tjiftjaf, Fitis, Koolmees, Pimpelmees, Ekster en Vink.

3.4. Aanpak en uitvoering veldwerk

Het vlakdekkend tellen van broedvogels in een bepaald gebied gebeurt in de regel met behulp van de uitgebreide territoriumkartering (Hustings *et al.* 1985). Deze methode behelst het meerdere malen in het voorjaar zodanig doorkruisen van het gebied dat alle terreindelen goed kunnen worden bestreken. Territorium-indicerende waarnemingen zoals zang, balts en alarm worden op kaart 'ingetekend'. Dit gebeurt tegenwoordig digitaal met behulp van een tablet en de daarvoor ontwikkelde mobiele app Avimap. De veldmethode is verder uitgewerkt in een reproduceerbare monitoringsystematiek, de zogenaamde BMP-B methode (Vergeer *et al.* 2016) en de SNL-variant van deze methode (van Beek *et al.* 2014). De SNL-variant onderscheidt zich vooral door minder nachtbezoeken terwijl een iets ruimere selectie aan soorten wordt geteld. In dit geval is de SNL-variant gevolgd.

Het gebied werden tijdens ieder bezoek systematisch afgelopen per voet. Extra nadruk werd gelegd op het verkrijgen van uitsluitende waarnemingen, dus waarnemingen van twee tegelijkertijd zingende of baltsende soortgenoten. Regelmatig werd van

het pad afgeweken, daar vakken onoverzichtelijk waren en/of om te zoeken naar horsten van roofvogels. Bij dagactieve zeldzame broedvogels is in geschikte terreindelen veelvuldig de roep van Kortsnavelboomkruiper en Middelste Bonte Specht afgespeeld. Dit gebeurde met behulp van een geluidsdrager (box waarmee het via de mobiele telefoon afgedraaide geluid wordt versterkt).

In totaal is 3.759 minuten, ofwel 63 uur besteed aan veldwerk. Dit is gemiddeld 13,6 minuten per hectare; een vrij gebruikelijke onderzoeksintensiteit bij SNL-karteringen.

In het veld zijn de waarnemingen ingevoerd op een tablet, waarbij voor iedere waarneming soort, locatie, tijdstip en broedcode zijn vastgelegd, inclusief de door de waarnemer afgelegde route. Na afloop zijn de data doorgestuurd naar de server van Sovon. De waarnemingen zijn automatisch geclusterd, waarbij gebruik is gemaakt van criteria die licht afwijken van de standaard BMP-criteria, vanwege het kleinere aantal bezoeken. Automatisch clusteren gaat in veel gevallen goed, maar resultaten moeten goed worden gecontroleerd, vooral vanwege fouten of slordigheden bij invoer in het veld. De database is zorgvuldig gecontroleerd op onzuiverheden. De clustercriteria zijn bijgesloten als metadata in de database en zijn weergegeven op de verspreidingskaarten.

4. Resultaten

4.1. Soorten en aantallen in 2018

In het inventarisatiegebied werden in 2018 in totaal 56 soorten als broedvogel geregistreerd, waarvan er

50 integraal zijn geteld (tabel 3). Van deze soorten staan er 5 op de Rode Lijst voor broedvogels 2016 (van Kleunen *et al.* 2017).

Tabel 3. Aantal territoria van de soorten die in 2018 als broedvogel werden vastgesteld op de Oldenzaalse Stuwwal (275,4 ha), alsmede het totale aantal territoria. De gemiddelde dichtheid per 100 hectare is eveneens weergegeven. Soorten van de Rode Lijst 2016 zijn in de rood gemarkeerd (KW = kwetsbaar, GE = gevoelig). Van de talrijke soorten die niet integraal zijn geteld is alleen de aanwezigheid als broedvogel vermeld (+).

Soort Oppervlakte (ha)	RL	territoria in 2018	N/100 ha landschap 275,4	N/100 ha bos 199,8
Grauwe Gans		10	3,6	n.v.t.
Wilde Eend		3	1,1	n.v.t.
Kuifeend		1	0,4	n.v.t.
Fazant		3	1,1	n.v.t.
Dodaars		1	0,4	n.v.t.
Wespendief		1	0,4	0,5
Havik		2	0,7	1,0
Buizerd		2	0,7	1,0
Waterhoen		1	0,4	n.v.t.
Meerkoet		1	0,4	n.v.t.
Houtsnip		20	7,3	10,0
Holenduif		8	2,9	4,0
Houtduif		106	38,5	53,1
Bosuil		7	2,5	3,5
Middelste Bonte Specht		23	8,4	11,5
Kleine Bonte Specht		8	2,9	4,0
Grote Bonte Specht		52	18,9	26,0
Zwarte Specht		3	1,1	1,5
Groene Specht		9	3,3	4,5
Wielewaal	KW	3	1,1	1,5
Gaai		27	9,8	13,5
Kauw		6	2,2	3,0
Zwarte Kraai		15	5,4	7,5
Koolmees		niet geteld	+	+
Pimpelmees		niet geteld	+	+
Zwarte Mees	GE	10	3,6	5,0
Kuifmees		3	1,1	1,5
Glanskop		17	6,2	8,5
Matkop	GE	1	0,4	0,5
Staartmees		5	1,8	2,5
Zwartkop		158	57,4	79,1
Tuinfluitier		17	6,2	8,5
Grasmus		5	1,8	2,5
Vuurgoudhaan		12	4,4	6,0
Goudhaan		20	7,3	10,0
Boomklever		52	18,9	26,0
Kortsnavelboomkruiper		7	2,5	3,5
Boomkruiper		63	22,9	31,5
Spreeuw		19	6,9	9,5
Merel		niet geteld	+	+
Zanglijster		52	18,9	26,0
Grote Lijster	KW	8	2,9	4,0
Grauwe Vliegenvanger	GE	31	11,3	15,5
Bonte Vliegenvanger		18	6,5	9,0
Gekraagde Roodstaart		6	2,2	3,0
Winterkoning		niet geteld	+	+

Soort	RL	territoria in 2018	N/100 ha landschap 275,4	N/100 ha bos 199,8
Heggenmus		10	3,6	5,0
Roodborst		niet geteld	+	+
Boompieper		7	2,5	3,5
Appelvink		58	21,1	29,0
Goudvink		7	2,5	3,5
Kruisbek		3	1,1	1,5
Putter		1	0,4	0,5
Sijs		1	0,4	0,5
Vink		niet geteld	+	+
Geelgors		1	0,4	0,5

Tabel 4. De broedvogelinventarisaties van 1988 en 2018 met elkaar vergeleken.

Soort	1988 aantal (N)	2018 aantal (N)	ontwikkeling	Soort	1988 aantal (N)	2018 aantal (N)	ontwikkeling
Grauwe Gans	0	10	gevestigd	Glanskop	35	17	afname
Wilde Eend	5	3	stabiel	Matkop	niet geteld	1	onbekend
Kuifeend	0	1	onduidelijk	Staartmees	niet geteld	5	onbekend
Fazant	0	3	onduidelijk	Fluiter	19	0	verdwenen
Dodaars	1	1	stabiel	Zwartkop	niet geteld	158	onbekend
Wespendief	0	1	onduidelijk	Tuinfluiter	niet geteld	17	onbekend
Havik	2	2	stabiel	Grasmus	0	5	toename
Sperwer	4	0	verdwenen	Braamsluiper	1	0	onduidelijk
Rode Wouw	1	0	onduidelijk	Vuurgoudhaan	7	12	toename
Buizerd	4	2	afname	Goudhaan	niet geteld	20	onbekend
Waterhoen	0	1	onduidelijk	Boomklever	60	52	stabiel
Meerkoet	0	1	onduidelijk	Kortsnavelboomkruiper	0	7	gevestigd
Houtsnip	42	20	afname	Boomkruiper	niet geteld	63	onbekend
Holenduif	6	8	stabiel	Spreeuw	niet geteld	19	onbekend
Houtduif	niet geteld	106	onbekend	Merel	niet geteld	niet geteld	onbekend
Zomertortel	9	0	verdwenen	Zanglijster	niet geteld	52	onbekend
Turkse Tortel	1	0	onduidelijk	Grote Lijster	16	8	afname
Bosuil	5	7	stabiel	Grauwe Vliegenvanger	niet geteld	31	onbekend
Ransuil	1	0	onduidelijk	Nachtegaal	3	0	verdwenen
Middelste Bonte Specht	0	23	gevestigd	Bonte Vliegenvanger	4	18	toename
Kleine Bonte Specht	11	8	afname	Gekraagde Roodstaart	5	6	stabiel
Grote Bonte Specht	32	52	toename	Winterkoning	niet geteld	niet geteld	onbekend
Zwarte Specht	1	3	toename	Heggenmus	niet geteld	10	onbekend
Groene Specht	2	9	toename	Roodborst	niet geteld	niet geteld	onbekend
Wielewaal	1	3	toename	Boompieper	7	7	stabiel
Gaai	niet geteld	27	onbekend	Appelvink	23	58	toename
Kauw	niet geteld	6	onbekend	Goudvink	12	7	afname
Zwarte Kraai	niet geteld	15	onbekend	Kruisbek	0	3	onduidelijk
Koolmees	niet geteld	niet geteld	onbekend	Putter	0	1	onduidelijk
Pimpelmees	niet geteld	niet geteld	onbekend	Sijs	0	1	onduidelijk
Zwarte Mees	niet geteld	10	onbekend	Vink	niet geteld	niet geteld	onbekend
Kuifmees	niet geteld	3	onbekend	Geelgors	0	1	onduidelijk

4.2. Veranderingen in de broedvogelstand

De broedvogelinventarisatie in 2018 is uiteraard een momentopname. Voor de beoordeling van deze resultaten is het relevant om te weten a) in hoeverre dit jaar representatief is en b) wat de langjarige ontwikkelingen van de broedvogels in het studiegebied zijn. Het gebied is echter slechts één keer eerder integraal geïnventariseerd (Vogel 1989). In dit gebied zijn beide jaren dan ook met elkaar vergeleken, al brengt de vergelijking tussen twee jaren wel beperkingen met zich mee. Statistische gevoeligheidsanalyses hebben namelijk uitgewezen dat toeval een grote rol speelt als twee jaren met elkaar vergeleken worden (Roodbergen *et al.* 2014).

Het gebied is in 1988 ook door dezelfde waarnemer onderzocht, wat tellersinvloeden uitsluit. Toch is er de afgelopen dertig jaar het nodige veranderd aan de interpretatiecriteria. Om dat te ondervangen zijn de oude veldgegevens ingevoerd via Avimap (zie hoofdstuk 3) en op dezelfde wijze als in 2018 automatisch geïnterpreteerd. Dat kon niet voor alle soorten omdat er in 1988 minder soorten gekarteerd zijn dan in 2018.

In tabel 4 zijn de resultaten met elkaar vergeleken en kort gedomd. Drie soorten (Grauwe Gans, Middelste Bonte Specht, Kortsnavelboomkruiper) hebben zich gevestigd, en acht soorten zijn duidelijk toegenomen. Daar staat tegenover dat drie soorten zijn verdwenen (Sperwer, Zomertortel, Fluiter) en zes soorten zijn afgenomen. Acht soorten zijn stabiel gebleven en van 13 soorten is de ontwikkeling onduidelijk. Van de soorten die in 1988 niet geïnventariseerd zijn, kunnen op basis van deze vergelijking uiteraard geen uitspraken worden gedaan. Deze ontwikkeling is 'onbekend'.

Vanzelfsprekend moet voorzichtig worden omgegaan met een vergelijking; het gaat immers maar om twee peilmomenten. Opvallend is dat bosvogels, met name stamfoeragerders zoals spechten, het opvallend goed doen. Dit in weerwil met het landelijke beeld (van den Burg 2018). Roofvogels lijken het daarentegen slecht te doen, wat wel goed past in het landelijke beeld (Sovon 2018).

4.3. Toelichting bij enkele relevante soorten

In deze paragraaf worden bij enkele (vooral schaarse of zeldzame) soorten wetenswaardigheden vermeld. Van alle soorten zijn in bijlage 1 de verspreidingskaarten per soort weergegeven.

Dodaars (1 territorium)

In het zure ven in het Roderveld bevond zich een territoriaal paar. Op precies dezelfde locatie was in 1988 ook een paar aanwezig. Er zijn geen jongen waargenomen.

Wespendief (1 territorium)

Nabij Eggheria werden verschillende malen baltsende en foeragerende vogels waargenomen, alsmede een vogel die in juli dit bos indook. In het vroege voorjaar werd een oud nest uit 2017 gevonden (in een lage eik). Dit nest was in 2018 evenwel niet bezet.

Havik (2 broedparen)

Alle twee de broedparen waren in 2018 succesvol, met in beide gevallen tenminste twee uitgevlogen jongen. In het Roderveld werd gebroed in een vak Japanse Lariks. Op grond van de oude nesten lijkt het erop dat de soort hier al lang broedt. Ook in 1988 werd hier al een nest gevonden. In het uiterste oosten van de Hakenberg werd gebroed in een vak oude grove den.

Houtsnip (20 territoria)

Op twee avonden werd gepost om een betrouwbaar beeld te krijgen, waarbij gebruik werd gemaakt van een fiets om een zo groot mogelijk gebied te bestrijken. Het verkregen beeld zal niet volledig zijn maar duidelijk is dat de soort hier een hoge dichtheid bereikt. De slecht water doorlatende keileembodem draagt hier aan bij. Deze bodemgesteldheid heeft mogelijk een dempend effect op de verdroging door grondwateronttrekking daar omliggende landbouwbedrijven. In vergelijking met 1988 lijken de aantallen gehalveerd, maar vermoedelijk is dit een wat te somber beeld. In 1988 werd veel intensiever naar deze soort gekeken, onder andere door met meerdere waarnemers op hetzelfde moment op verschillende locaties te posten in de schemer (Vogel 1989).

Middelste Bonte Specht (23 territoria)

Deze soort wordt actief geïnventariseerd door de Twentse vogelwerkgroep. Deze gegevens leverden al een goed beeld op. Op enkele locaties konden nieuwe territoria worden gevonden door de baltsroep na te bootsten met een geluidsdrager. Dit was vooral in het oosten van de Hakenberg het geval. Alle territoria bevonden zich in oud loof- of gemengd bos met tenminste enkele oude eiken.

Zwarte Specht (3 territoria)

In het Roderveld werd geregeld roffelende Zwarte Spechten gehoord maar de nestholte kon niet gelokaliseerd worden. Dat was wel het geval op de Hakenberg, waar werd gebroed in beuk. Eén van de jongen werd kort na het uitvliegen gepredeerd

Broedbiotoop van de Kortsnavelboomkruiper in landgoed Egheria. De soort nestelde in de dode Abies in het midden van de foto. Het broedgeval werd ontdekt door de zang met een geluidsdrager af te spelen.

door de Havik die in het oosten van de Hakenberg broedde. In het westen van de Hakenberg werden in maart de restanten van een adulte Zwarte Specht gevonden op een liggende beukenstam. De doodsoorzaak kon niet meer worden vastgesteld, al zou de vindplaats kunnen duiden op een predatie door een marter *Martes spec.* In Eggheria werd eveneens gebroed in een beuk (in een beukenlaan in het noorden van Eggheria). De nestholte werd pas in juli ontdekt, te laat om nog iets te kunnen zeggen over het broedsucces.

Wielewaal (3 territoria)

Wielewalen zongen in het plangebied alleen vroeg in de ochtend (met name direct na zonsopgang) en bovendien kort. Met één territorium in het Roderveld, één op de Hakenberg en één in Eggheria is de dichtheid laag. In omliggende gebieden werden bovendien geen Wielewalen gehoord. Het broedhabitat kan in alle gevallen worden getypeerd als oud gemengd loofbos met een dicht kronendek. In vergelijking met de inventarisatie in 1988 lijkt de Wielewaal iets toegenomen. Dat is wat verrassend want in 1990-2015 is de soort landelijk met ca. een kwart afgenomen (Sovon 2018).

Kortsnavelboomkruiper (7 territoria)

Op alle bezoeken werd de zang frequent afgedraaid,

in goed broedbiotoop (oud bos) om de 200-300 meter. Drie van de zeven territoria werden zo vastgesteld, waaronder de twee zekere broedgevallen. Alle territoria bevonden zich in hoog opgaand en oud gemengd bos, in veel gevallen met oude douglas of *Abies*. In het Roderveld voerde een 'Kortsnavel' jongen in een nest in oude douglas. In Eggheria werd gebroed onder loszittende schors in een dode *Abies* (foto). De beide broedende paren reageren alleen op korte afstand (< 40 meter) op de zang die met een geluidsdrager werd nagebootst. Veelvuldig afgedraaid geluid geeft dus nog geen garantie op een volledig beeld. Bij lage dichtheden is de inventarisatie van deze soort lastig (de Bruijn 2010, Vogel & Sierdsema 2017).

Appelvink (58 territoria)

De scherpe maar onopvallende tik was in maart/april overal in het inventarisatiegebied volop te horen. Met name in het oostelijk deel van de Hakenberg was de dichtheid hoog, op enige afstand gevolgd door Eggheria en het zuiden van het Roderveld. Oud gemengd loofbos en kleinere gevarieerde loofboselementen met zoete kers en (in mindere mate) haagbeuk lijken favoriet. In vergelijking met de inventarisatie in 1988 is de Appelvink duidelijk toegenomen, een sterker dan landelijk over die periode (Sovon 2018).

5. Synthese en aandachtspunten

In dit hoofdstuk wordt kort aangegeven

1. Wat de betekenis is van de Oldenzaalse Stuwwal voor broedvogels.
2. Hoe de (ontwikkeling in de) samenstelling van de broedvogelbevolking indicatief kan worden doorvertaald naar de (ontwikkeling in de) natuurkwaliteit.
3. Wat eventuele knelpunten zijn.

5.1. Betekenis Oldenzaalse Stuwwal voor broedvogels

De Oldenzaalse Stuwwal is vooral van betekenis voor bosvogels en broedvogels van (bos)randzones. In het inventarisatiegebied komen ook akkers met natuurdoelstelling (oppervlakteaandeel 8%) en (half)natuurlijke graslanden (11%) voor, maar deze liggen te verspreid en liggen in een te besloten omgeving om van betekenis te zijn voor kritische boerenlandvogels. Op het oog lijken de akkers geschikt voor soorten als Patrijs, maar deze is in de directe omgeving

te schaars. De akkers en graslanden worden uiteraard wel op grote schaal gebruikt om te foerageren door bosvogels (waaronder insecteneters als Grauwe Vliegenvanger) en door broedvogels van nabijgelegen boerenerven. Zo foerageren Boerenzwaluwen 's ochtends vroeg laag boven de (half)natuurlijke graslanden.

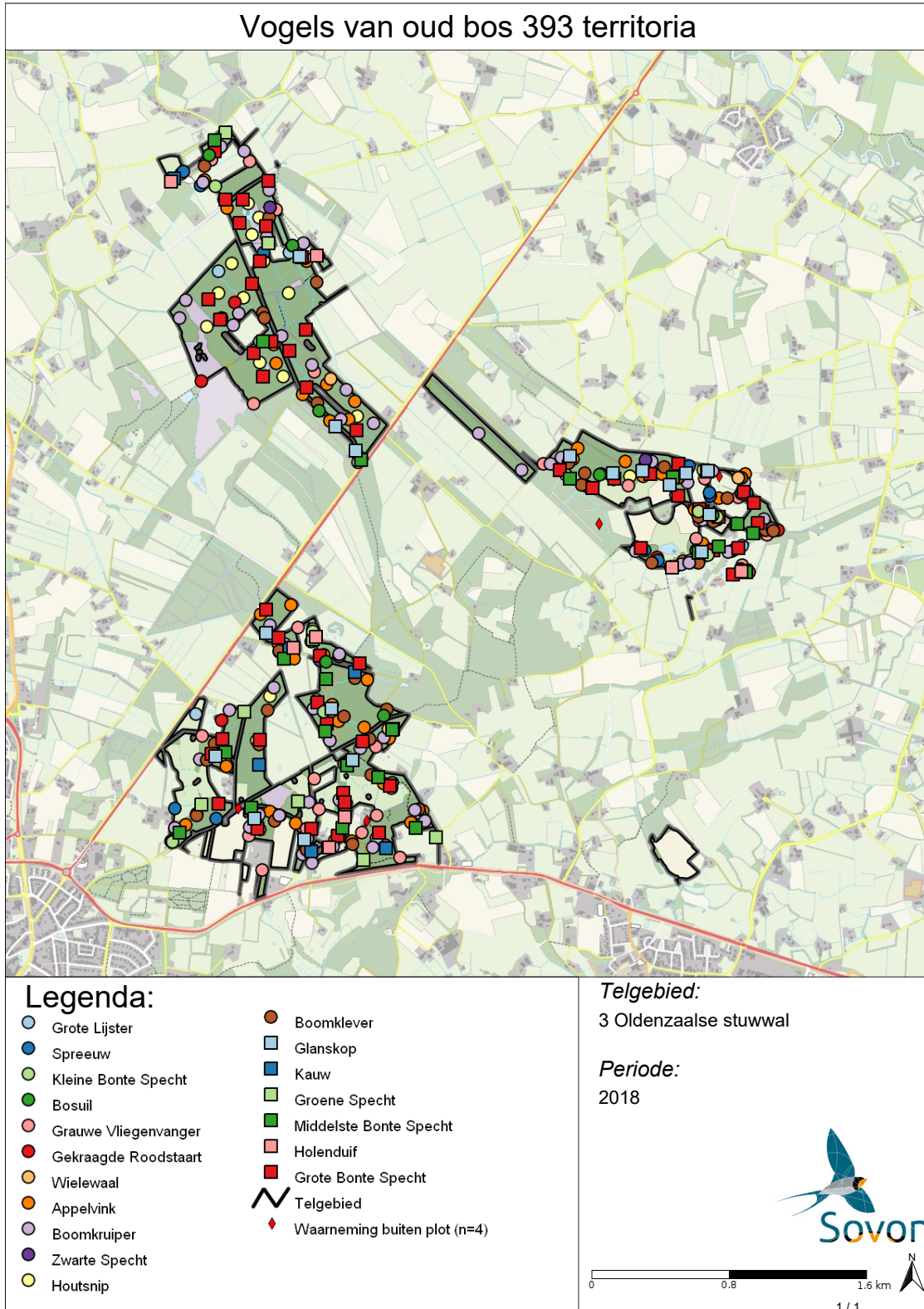
De bosvogelbevolking vertoont meer gelijkenis met gevarieerde voedselrijke bossen in Noord-Duitsland dan met de meeste Nederlandse bossen. De dichtheid van de (naar het westen oprukkende) Middelste Bonte Specht en Kortsnavelboomkruiper is voor Nederlandse begrippen hoog. Veel schaarse broedvogels die kenmerkend zijn voor oud loofbos bereiken een relatief hoge dichtheid op de Oldenzaalse Stuwwal. Dat geldt met name voor Houtsnip (10,0 ter./100 ha bos), Glanskop (8,5 ter./100 ha bos), Boomklever (26,0 ter./100 ha bos), Boomkruiper (31,5 ter./100 ha bos), Grauwe Vliegenvanger (15,5 ter./100 ha bos) en Appelvink (29,0 ter./100 ha bos).

Bosrand in Egheria. De bosranden zijn onder andere van belang voor Grauwe Vliegenvangers, waarvan een paar broedde in de eik boven het schuurtje.

In vergelijking met de in 1988 uitgevoerde broedvogelkartering ontwikkelingen bosvogels zich niet eenduidig. Wel is duidelijk dat stamfoerageerders zoals spechten sterk zijn toegenomen, een gevolg van een gemiddeld hogere leeftijd van het bos. Soorten die

broeden in bos maar voor voedsel (deels) zijn aangewezen op agrarisch gebied in de directe omgeving daarvan, zoals roofvogels en Grote Lijster, doen het niet goed. Dit is vooral een gevolg van de schaalvergroting en intensivering van het agrarisch gebied.

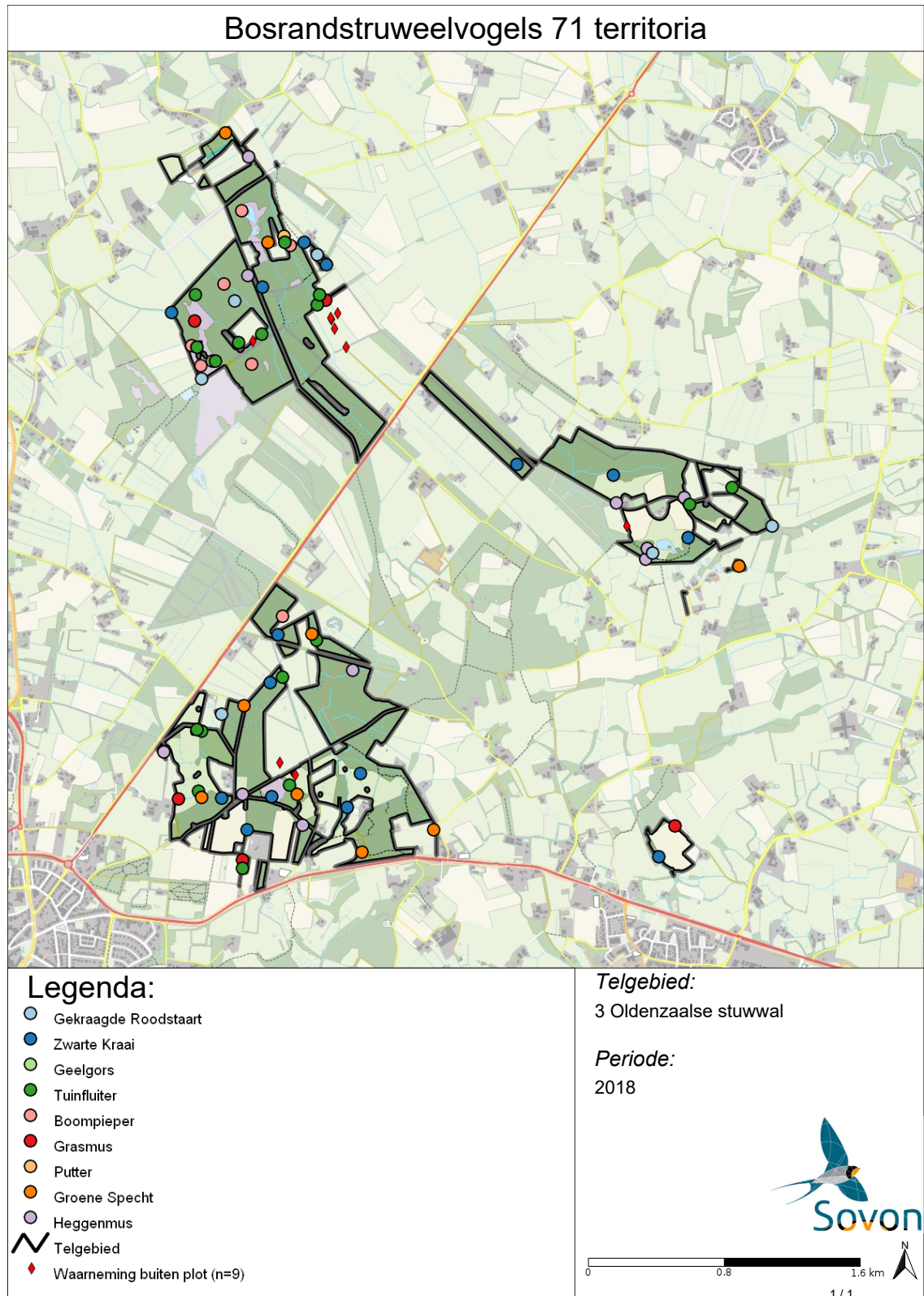

Figuur 3. Ecologische groepenkaart van soorten van oud bos.

5.2 Indicatie voor natuurkwaliteit

De inventarisatieresultaten kunnen onder andere geduid worden door de territoria in een verzamelkaart te zetten, ook wel aangeduid als een ecologische groepenkaart. Indien dit wordt gedaan voor alle

soorten die kenmerkend zijn voor oud bos (figuur 3) dan lopen verschillende gebieden 'dicht'. Dat wil zeggen dat ze van grote betekenis zijn voor broedvogelsoorten van oud bos. Dit geldt in bijzondere mate voor het oostelijk deel van de Hakenberg en voor Egheria, met name de omgeving van de Tankenberg.

Figuur 4. Ecologische groepenkaart van soorten van het bosrandstruweel.

Ook van de soorten die kenmerkend zijn voor bosranden, ofwel 'bosrandstruweelvogels' is een verzamelaar gepresenteerd (figuur 4). In deze kaart valt met name het noordelijk deel van het Roderveld in positieve zin op. Hier gaat het vooraf om gradiënten van bos naar opener natuurlijk terrein zoals heidervelden.

5.3 Knelpunten

Op grond van de broedvogelinventarisatie kunnen twee knelpunten worden benoemd, naast de generieke knelpunten zoals stikstofdepositie en klimaatverandering:

- Het omliggende agrarische cultuurland wordt intensief gebruikt, en wel zodanig dat dit van grote invloed is op de broedvogelbevolking. Insecteneters in bosranden zijn schaars als gevolg

van de ongunstige voedselsituatie in de directe agrarische omgeving. De afname van roofvogels zal groten(deels) het gevolg zijn van de intensivering van het agrarisch gebied in de omgeving.

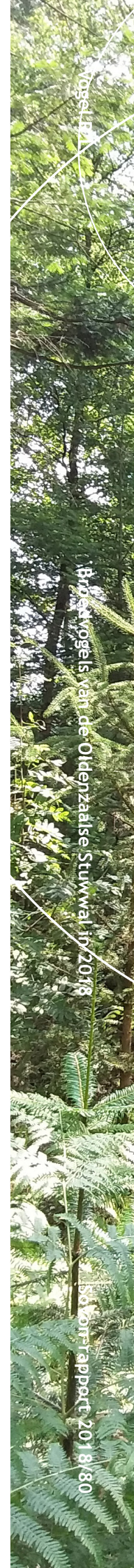
- Verdroging hangt samen met schaalvergroting/intensivering. De bossen op de Oldenzaalse Stuwwal zijn van origine nat, waaronder de bossen op keileem. Dit is van belang voor wormeters zoals Houtsnip, die voorheen ook foerageerden op omliggende natte hooilanden. Uit een vergelijking met de broedvogelinventarisatie in 1988 (toen verdroging al gaande was; vogels reageren echter indirect want volgen de ontwikkelingen van de vegetatie) blijkt dat soorten die kenmerkend zijn voor nat bos zijn afgenomen. Dit geldt voor Houtsnip (bijna gehalveerd), Matkop (in 1988 niet onderzocht maar thans opmerkelijk schaars), Grote Lijster (gehalveerd) en Nachtegaal (verdwenen).

Literatuur

- VAN BEEK J.G., VAN ROSMALEN R.F., VAN TOOREN B.F. & VAN DER MOLEN P.C. (RED.). 2014. Werkwijze Natuurmonitoring en –Beoordeling Natuurnetwerk en Natura 2000/PAS (en 2 bijlage-documenten). BIJ12, Utrecht.
- DE BRUIJN O. 2010. Onopvallend maar hoogst interessant: de Kortsnavelboomkruiper (*Certhia familiaris macrodactyla*) in Twente. *Ficedula* 39 (4): 7-20.
- VAN DEN BURG A.B. 2018. Hoe voedszaam is het voedsel in onze bossen? *De Levende Natuur* 119, aanvullen.
- HUSTINGS M.F.H., KWAK R.G.M., OPDAM P.F.M. & REIJNEN M.J.S.M. (RED.) 1985. Vogelinventarisatie: achtergronden, richtlijnen en verslaglegging. Pudoc Wageningen/ Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels, Zeist.
- VAN KLEUNEN A., FOPPEN R. & VAN TURNHOUT C. 2017. Basisrapport voor de Rode Lijst Vogels 2016 volgens Nederlandse en IUCN-criteria. Sovon-rapport 2017/34. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- ROODBERGEN M., TEUNISSEN W.A., KAMPICHLER C. & VAN TURNHOUT C. 2014. Punttellingen versus territoriumkarteringen. Sovon-rapport 2014/09. Nijmegen, Sovon Vogelonderzoek Nederland.
- SOVON. 2018. Vogelatlas van Nederland. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- VERGEER J.W., VAN DIJK A.J., BOELE A., VAN BRUGGEN J. & HUSTINGS F. 2016. Handleiding Sovon broedvogelonderzoek: Broedvogel Monitoring Project en Kolonievogels. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- VOGEL R.L. 1989. Broedvogels van Oost-Twente. Intern rapport Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- VOGEL R. & SIERDSEMA H. 2017. Opmars van de Kortsnavelboomkruiper op de ZO-Veluwe. *Vlerk* 34 (1): 30-41.
-

Bijlage. Verspreidingskaarten per soort

Uit deze PDF zijn de stippenkaarten verwijderd. Voor aanvullende gegevens kunt u contact opnemen met Petra Verburg (petra.verburg@sovon.nl)

In opdracht van:

Sovon Vogelonderzoek Nederland

Postbus 6521
6503 GA Nijmegen
Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen
T (024) 7 410 410

E info@sovon.nl
I www.sovon.nl

Vogel 101

Broedvogels van de Oldenzaalse Stuwwal in 2018

Sovon-rapport 2018:80